

**การแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดก:
การสร้างควมมั่นคงของชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 5**

**The Translation and Publication
of Nibata Jataka: A Stability Ensuring
Policy in The Reign of King Rama V**

อัญชลี ภูพะกา¹
Anchalee Pupaka¹

¹อ.ดร., สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม 73170

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดกในสมัยรัชกาลที่มีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่งคือการเร่งสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ เพื่อป้องกันการรุกรานของชาติตะวันตก ในด้านหนึ่งก็คือการแสดงให้เห็นความเจริญของวงการหนังสือไทย นอกจากพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีและทรงสนับสนุนให้มีการแต่งผลงานวรรณคดีขึ้นใหม่เป็นจำนวนมากแล้ว พระองค์ทรงให้มีการแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดกเป็นฉบับพากย์ไทย เพื่อเป็นการเพิ่มพูนจำนวนหนังสือดีให้แก่วงวรรณกรรมไทยและเป็นการเผยแพร่เรื่องชาดกไปสู่ประชาชนในวง นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงอธิบายความหมายของชาดกขึ้นใหม่ ทำให้ชาดกเป็นแหล่งความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องไปกับกระแสความสนใจศึกษาชาดกวันออกของชาดกตะวันตก ทำให้ประชาชนในชาติมีการรับรู้และเข้าใจเรื่องชาดกที่มีลักษณะเป็นความรู้แบบสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงของชาติ

คำสำคัญ: นิบาตชาดก ความมั่นคง

Abstract

The article aims at studying the translation and publication of Nibata Jataka which is crucial to the stability of Siam. During the reign of King Rama V, ensuring the stability of the nation was a major mission His Majesty emphasized in order to prevent the country from western intrusion. In terms of literature and book culture, His Majesty not only produced a lot of literary works and promoted the publication of original literary works; he also initiated the translation and publication of Nibata Jataka (religious fables from Tipitaka) to increase the amount of good books in the society as well as to spread knowledge about the tales among Thai people. King Rama V redefined the meaning of Jataka (religious fables) making them the source of both religious and secular knowledge which is in conformity with the interest in Asian way of living of western countries at the time. Therefore, the knowledge about Jataka of Thai people was seen as the exposure to modern knowledge which is crucial to the stability of Siam.

Keywords: Nibata Jataka, Stability

บทนำ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่งคือการเร่งสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ (คำว่า “ชาติ” นิยามคำตามแนวทางชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม ethno-symbolism คือ Nation - a named populations possessing an historic territory, shared myths and historical memories, a mass, public culture, a single economy and common rights and duties for all members) [1] เพื่อป้องกันการรุกรานของชาติตะวันตก พระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติซึ่งเป็นลักษณะความเจริญในความหมายที่มีตะวันตกเป็นมาตรฐาน (“การสร้างชาติ” หมายถึง การทำให้คนในชาติตระหนักรับรู้ว่า “ชาติ” มีอยู่จริง และ “ชาติไทย” คือ ชาติที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีอารยธรรมที่ดั่งาม มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำในการพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรือง และคนในชาติต้องช่วยกันทำให้ชาติเจริญก้าวหน้าตามแนวทางของพระมหากษัตริย์) [2]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกในช่วงเวลานั้น ซึ่งอยู่ในยุคสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยม บรรดาชาติมหาอำนาจตะวันตกได้ใช้อำนาจในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ ด้วยการอ้างว่าเป็น “ภาระคนขาว” (มีที่มาจากบทกวีของ รัดยาร์ด คิปลิง (Rudyard Kipling) ที่มีชื่อว่า The White Man’s Burden) ที่จะต้องนำความเจริญของตะวันตกมาสู่ดินแดนไม่เจริญอย่างอินเดีย รวมถึงประเทศอื่น ๆ ในทวีปเอเชียอีกด้วย [3]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศชาติให้รอดพ้นจากชาติมหาอำนาจตะวันตกทั้งหลายที่หวังจะเข้ามายึดครอง แนวทางหนึ่งที่จะเห็นว่าเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยป้องกันชาติให้มั่นคง คือการพัฒนาชาติให้มีความเจริญมากยิ่งขึ้น และการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ ในด้านหนึ่งก็คือการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติในด้านของวงการหนังสือไทย ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริเกี่ยวกับการก่อตั้งหอพระสมุด ความว่า

มหานครอันรุ่งเรืองในนานาประเทศย่อมมีหอสมุดสำหรับเป็นที่สำสมแลเก็บรักษาบรรดาหนังสือ ซึ่งเปนวิद्याสมบัติสำหรับชนชาตินั้น ๆ นับเปนสิ่งสำคัญในรัฐบาลอย่าง 1 แลหอสมุดเช่นนั้นยังหาได้จัดขึ้นในสยามประเทศนี้ไม่... หอสมุดนี้จะเปนคุณเกิดประโยชน์ แลเปนเกียรติยศแก่บ้านเมือง [4]

นอกจากนั้น สิ่งที่ต้องรีบเร่งพัฒนามากที่สุดก็คือประชาชนในชาติ เพราะประชาชนเป็นกำลังสำคัญที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า วิธีการพัฒนาคนในชาติคือการให้ความรู้ โดยการให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและเป็นระบบ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดให้มีการจัดตั้งการศึกษาแห่งชาติและขยายโอกาสในการศึกษาไปสู่ประชาชน ดังความในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในปี พ.ศ.2427 ว่า

เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป ตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกันว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่งซึ่งฉันจะอุตสาหะจัดขึ้นให้จงได้ [5]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเมื่อ พ.ศ.2427 เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้เป็นแหล่งรวบรวมหนังสือต่าง ๆ รวมถึงหนังสือประเภทวรรณคดีที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรมาเก็บไว้รวมกัน ดังที่ แพทริก จอริ (Patrick Jory) ศึกษากำเนิดหอสมุดแห่งชาติของไทย กล่าวถึงความหมายของการเก็บรวบรวมหนังสือในสมัยก่อนหน้าก่อตั้งหอสมุดวชิรญาณว่า

หอเก็บหนังสือที่มีมาก่อนหน้านั้น ไม่ได้มีหน้าที่แบบเดียวกับห้องสมุดในความหมายที่เข้าใจในปัจจุบัน หากเป็นการเลือกสรรงานมาเก็บรักษาไว้ ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนา จนเมื่อถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ทัศนะเกี่ยวกับห้องสมุดในสังคมสยามจะมีความกว้างขวางครอบคลุมมากขึ้น โดยมุ่งเก็บรวบรวมงานเขียนอย่างหลากหลายที่พบในราชอาณาจักรทั้งหมด [6]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการจัดตั้งหอสมุด ดังความในพระราชดำรัสคราวทรงเปิดหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ.2427 ความว่า

บัดนี้ฉันมีความยินดีที่จะได้สั่ง แลได้สั่งบัดนี้ว่าให้หอพระสมุดวชิรญาณเปิดเป็นที่ประชุม แลเป็นที่เรียนรู้ของแม่มเอบ่ทั้งปวง ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปแลเชื่อว่าการหอพระสมุดวชิรญาณนี้จะเปนเครื่องชักจูงให้เกิดความสามัคคีในพี่น้องขึ้นกว่าแต่ก่อน ...ซึ่งเปนเครื่องอุดหนุนชักนำของความเจริญทั้งปวงทุกประการสืบไป [7]

หน้าที่ของหอสมุดวชิรญาณ คือเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดปัญญา มีความรู้ ซึ่งจะนำไปสู่ความสามัคคีและนำไปสู่ความเจริญ แม้ว่าในช่วงแรกหอพระสมุดวชิรญาณจะเปิดให้บริการเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น แต่กล่าวได้ว่าหอพระสมุดวชิรญาณเป็นจุดเริ่มต้นของการมีหน่วยงานทำหน้าที่ดูแลทางด้านอักษรศาสตร์ของชาติอย่างเป็นทางการ [2] ทำให้มีการรวบรวมชำระและจัดระบบหนังสือต่าง ๆ รวมถึงวรรณคดีไทยให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น เมื่อ พ.ศ.2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้หอพระสมุดวชิรญาณ เปลี่ยนสถานภาพมาเป็นหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้หรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับทางหอสมุด

หอพระสมุดวชิรญาณนั้นแม้การที่ได้จัดมาจนบัดนี้เป็นแต่หอพระสมุดสำหรับ
ผู้ซึ่งได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกก็ดี ก็เห็นได้ว่าได้ทำให้เกิดประโยชน์แก่วิชา
ความรู้เป็นอันมากอยู่แล้ว ถ้าขยายการหอสมุดนี้ทำนุบำรุงให้เป็นหอสมุดใหญ่
สำหรับพระนครให้เป็นที่อ่านไต่รอยแก่บรรดาประชาชนที่จะแสวงหาประโยชน์
ต่าง ๆ อันจะพึงได้จากการอ่านหนังสือ หอพระสมุดวชิรญาณคงจะเป็นถาวร
ประโยชน์อย่างสำคัญ [7]

นอกจากการส่งเสริมและสนับสนุนกิจการหอสมุดแห่งชาติแล้ว จะเห็นว่าพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ผ่าน
กิจการและกิจกรรมหนังสือของชาติ นอกจากพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีไว้
จำนวนมากและทรงสนับสนุนให้มีการแต่งและแปลหนังสือแล้ว พระองค์ยังทรงมีพระราช
นิยมในการพระราชนิพนธ์คำนำเพื่อชี้แจงพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ผลงาน
หนังสือเรื่อง ต่าง ๆ อย่างละเอียด ซึ่งคือการแนะนำให้ผู้อ่านได้รู้ว่าหนังสือเล่มนั้น ๆ
มีความเป็นมาและกระบวนการแต่งอย่างไร ตลอดจนต้องอ่านอย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์
อย่างสูงสุด กล่าวคือเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้าง
ความมั่นคงให้แก่ชาติ

ทั้งนี้ ในผลงานพระราชนิพนธ์นอกจากจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงให้มีการแปลนิบาตชาดกเป็นฉบับพากย์ไทย ซึ่งกล่าวได้ว่าชาดกเป็นเรื่องราว
สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยมาอย่างยาวนานทั้งด้านศาสนาและด้านการสร้าง
วรรณคดีไทย การที่พระองค์ทรงให้มีการแปลนิบาตชาดกจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ
เป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนที่มีความสอดคล้องกับยุคสมัย และการแสดงให้เห็นความ
เจริญด้านวรรณคดีของชาติ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ

ในการศึกษาครั้งนี้จะได้นำพระราชนิพนธ์เรื่องพระบรมราชาธิบายเรื่องชาดกและ
พระราชปรารภมูลเหตุที่จะแปลและพิมพ์นิบาตชาดก มาใช้ในการศึกษา และได้นำแนวทาง
การศึกษาชาตินิยมแบบชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม ที่มุ่งให้สมาชิกของชาติเกิดความรับรู้
เข้าใจความหมายของความเป็นชาติแบบดั้งเดิม ความเป็นชาติไม่ใช่ความเป็นรัฐ แต่ชาติ
เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีความต่อเนื่องพัฒนามาเป็นลำดับ มีความโดดเด่น
ในการสังเคราะห์ประเพณีและวัฒนธรรมเข้ากับความเป็นสมัยใหม่[1] และชาตินิยมแบบ
กษัตริชาตินิยม (monarchical nationalism) [8] ที่มุ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของสถาบัน
พระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติไทยมาเป็นแนวคิดหลักเกี่ยวกับความเป็นชาติและการ
สร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

การแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดก: การสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ

ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดก ในวาระพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติครบ 25 ปี พ.ศ.2436 พระองค์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีอักษรไทยขึ้น ในพระราชดำรัสแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีความวิตกกังวลที่ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ อย่าง พม่า เขมร ศรีลังกา ลาว ต่างก็ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกแล้วทั้งนั้น ทำให้การพระพุทธศาสนามีความเสื่อมถอยลงเพราะเจ้าอาณานิคมมิได้ให้การดูแลและอุดหนุน พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นหน้าที่ของชาติไทยที่จะต้องทำนุบำรุงและรักษาพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ด้วยเห็นว่าแต่ก่อนมาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนายังมีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยลำพังด้วยพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำนุบำรุงอุดหนุนการศาสนาอยู่หลายประเทศด้วยกัน คือ เมืองลังกา เมืองพม่า เมืองลาว เมืองเขมร และกรุงสยาม...แต่ในการทุกวันนี้ประเทศลังกาแลพม่าตกอยู่ใต้อาณาอังกฤษ ผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา หาได้อุดหนุนการพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ส่วนเมืองเขมนั้นเล่าก็ตกอยู่ในอำนาจของฝรั่งเศส ไม่มีกำลังที่จะอุดหนุนพระพุทธศาสนาให้เป็นการมั่นคงถาวรไปได้ ส่วนเมืองลาวอยู่ในพระราชอาณาเขตเจ้านายแลไพร่บ้านพลเมืองก็นับถือพระพุทธศาสนาแปรปรวนไปด้วย

การที่พระพุทธศาสนายังเจริญมั่นคงถาวรอยู่แต่ในประเทศสยามนี้ประเทศเดียว จึงเป็นเวลาที่เหมาะสมที่จะสอบสวนพระไตรปิฎกให้ถูกต้องบริบูรณ์แล้วสร้างขึ้นไว้ให้มากฉบับแพร่หลายจะได้เป็นหลักฐานเชื้อสายของพระศาสนาธรรมคำสั่งสอนแห่งพระพุทธเจ้าสืบไปภายหน้า[9]

จากพระราชดำรัส นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงพระราชประสงค์ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นคำประกาศสถานภาพว่าสยามยังเป็นอาณาจักรเดียวที่นับถือพระพุทธศาสนาแล้วยังรักษาความเป็นเอกราชเอาไว้ได้ ดังนั้นจึงถือว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างหนึ่งที่สยามจะต้องเป็นผู้ดำเนินการธำรงพระพุทธศาสนาโดยการสืบทอดและเผยแผ่ต่อไป

คำประกาศนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากการสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ในทางสัญลักษณ์การเฉลิมฉลองการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ด้วยการพิมพ์พระไตรปิฎก

ยังหมายถึงสยามจักสามารถดำรงเอกราชของชาติ ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์และมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่ยืนยงตลอดไปได้ [9] การพิมพ์พระไตรปิฎกในคราวนั้นประการหนึ่งจึงเท่ากับเป็นการประกาศให้ชาวตะวันตกได้เห็นความภาคภูมิใจในการดำรงรักษาเอกราชและการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของศาสนาพุทธในสยาม โดยต่อมาได้มีการขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า “พระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม ฉบับจุลจอมเกล้าบรมธรรมิกมหาราช ร.ศ.111” หรือในตะวันตกเรียกว่า “The King of Siam’s Edition of the Pali Tipitaka” [10]

ทั้งนี้ นอกจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีอักษรไทยเพื่อเป็นการสืบทอดเผยแผ่พุทธศาสนาแล้วนั้น พระองค์ยังได้ทรงให้มีการแปลและพิมพ์นิบาตชาดก ซึ่งก็เป็นส่วนสำคัญที่มีต่อความมั่นคงของชาติ ดังพิจารณาได้ดังนี้

1. การส่งเสริมการแต่ง การแปลและการเผยแพร่หนังสือ

ก่อนหน้านี้จะได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรไทย ในประเทศตะวันตกได้มีการตีพิมพ์พระไตรปิฎกมาแล้ว โดยนักวิชาการผู้สนใจทางด้านบูรพาคติศึกษา (Oriental Studies) ในประเทศอังกฤษ ชื่อโทมัส วิลเลียม ริส เดวิดส์ (Thomas William Rhys Davids) ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์วิชาศาสนาเปรียบเทียบแห่งมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ ระหว่าง พ.ศ.2407-2415 ผลงานสำคัญคือการทำหนังสือ พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ (Pali-English Dictionary) และ ร่วมก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษ (Pali Text Society) [9] ที่มีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมและชำระวรรณคดีพุทธศาสนาดั้งเดิมจากต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตรวจสอบมาพิมพ์เผยแพร่และได้มีการออกวารสารของสมาคมที่ชื่อวารสารสมาคมบาลีปกรณ์ (Journal of the Pali Text Society) ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบเรื่องราวของสมาคมนี้โดยมีหลักฐานว่าพระองค์ได้บริจาคทุนให้แก่สมาคมบาลีปกรณ์นี้ด้วย [9] แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ในการสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับสากล

พระไตรปิฎกที่สมาคมบาลีปกรณ์ได้ตีพิมพ์เผยแพร่คราวนั้นได้ขอต้นฉบับพระคัมภีร์พุทธศาสนายังประเทศที่นับถือศาสนาพุทธในเอเชีย เช่น ศรีลังกา พม่าและไทย [9] โดยได้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันและฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษอีกด้วย ถึงแม้ว่าการพิมพ์พระไตรปิฎกของสมาคมบาลีปกรณ์จะเป็นการปริวรรตและพิมพ์เนื้อหาภาษาบาลีอักษรโรมัน (Pali Text) มิใช่เป็นการพิมพ์พระไตรปิฎกตามการสังคิติหรือสังคายนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (Pali Tipitaka) (Robert Chalmers เรียกวิธีการของสมาคมบาลีปกรณ์ ว่า Critical edition of the Tipitaka สุรธัช บุนนาค ได้อธิบาย

เป็นเชิงอรรถไว้ว่า หมายถึงการตรวจชำระพระไตรปิฎกด้วยวิธีวิพากษ์วิจารณ์ คือการนำเอกสารเนื้อเรื่องเดียวกันจากฉบับต่าง ๆ มาเปรียบเทียบ แล้วจึงตัดสินใจเลือกคำตามที่ผู้ศึกษาเห็นว่าถูกต้อง) [9] แต่ก็อาจกล่าวได้ว่ามีผลกระทบต่อการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้น ปฐม ตามคณานันทได้กล่าวว่าประเด็นดังกล่าวนี้จะทำให้ทางราชสำนักสยามคงรู้สึกถึงแรงกดดันจากทางตะวันตกที่ต้องการตีพิมพ์ต้นฉบับ ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่ผู้นำของสยามจะเป็นผู้สร้างทัศนคติที่ดีของเอเชียให้ปรากฏสู่โลกตะวันตกเสียเอง [9] จึงอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดมีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรสยามขึ้นเป็นครั้งแรก

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรสยามในคราวนั้น ได้มีกัณฑ์พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ด้วยอักษรสยามแทนจารีตเดิมที่จารด้วยตัวอักษรขอม พิมพ์ลงกระดาษแทนใบลาน และมีวิธีการเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่พร้อมทั้งการทำสารบัญทำให้เป็นพระไตรปิฎกในยุคสมัยใหม่ เริ่มต้นดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2431 และสำเร็จลงเมื่อ พ.ศ. 2436 โดยเดิมจะจัดพิมพ์เป็นหนังสือชุดจำนวน 1000 ชุด ชุดละ 40 เล่ม แต่พิมพ์สำเร็จจริงได้ 39 เล่ม ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระไตรปิฎกพิมพ์ชุดแรกของโลกและได้พระราชทานพระไตรปิฎกฉบับนี้ไปยังสถาบันทั่วโลกกว่า 260 แห่ง เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี ฮอลันดา สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ซึ่งน่าจะเป็นการแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของชาติและพระมหากษัตริย์สยามดังคำประกาศกล่าวถวายในที่ประชุมพระสงฆ์

และเป็นน่าที่จะชื่นชมยินดีของชนทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนา
อย่างยิ่ง ด้วยว่าตั้งแต่พระพุทธรูปหลายมาเมืองเราจนกาลบัดนี้
เห็นจะไม่เคยมีพระไตรปิฎกในหมู่ชาวเราจบมากเท่าครั้งนี้เลย ข้าพเจ้าเชื่อว่า
พระไตรปิฎก 1000 จบอย่างนี้คงไม่เคยมีพระเจ้าแผ่นดินที่นับถือพระพุทธ
ศาสนาประเทศใดได้บริจาคราชทรัพย์สร้างขึ้นเท่านี้เลย [9]

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ในตะวันตกได้กล่าวถึงพระองค์ว่า The King of Siam's Edition of the Pali Tipitaka ในปัจจุบันได้มีการขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า “พระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม ฉบับจุลจอมเกล้าบรมธรรมมิกมหาราช ร.ศ.112” [10]

ทั้งนี้พิจารณาในเชิงสัญลักษณ์แล้วก็จะเห็นว่า การเฉลิมฉลองการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ด้วยการพิมพ์พระไตรปิฎก หมายถึง ประเทศไทยจักสามารถดำรงเอกราชของชาติ ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์และมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติยั่งยืนต่อไปได้ [9] การพิมพ์พระไตรปิฎกในคราวนั้นประการหนึ่งจึงเท่ากับเป็นการประกาศ

ให้ชาติวันตกได้เห็นความภาคภูมิในเอกราชและการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของศาสนาพุทธในประเทศไทย

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับจุลจอมเกล้าบรมธรรมิกมหาราช ร.ศ.

112 เป็นการผสมผสานระหว่างความเข้มแข็งทางจารีตประเพณีที่ประเทศไทยมีอยู่ คือ พระพุทธศาสนากับความเข้มแข็งของความทันสมัยของตะวันตก เพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงแข็งแรงและเจริญก้าวหน้าเป็นการนำเอาของเก่าและของใหม่มาผสมผสานได้อย่างแนบแน่นและดีงาม [10]

ทั้งนี้ ในชุดพระไตรปิฎกพระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม ชุด 39 เล่มนี้ ยังขาดเนื้อหา 6 พระคัมภีร์ คือเล่มที่ 26 วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่มที่ 27 ขาดก เล่มที่ 32 อปทาน เล่มที่ 33 พุทธวงศ์ จริยาปิฎก นอกจากนั้นยังมีส่วนของเล่มที่ 41 คัมภีร์ปฎิฐาน คือ อนุโลมปัจจนีย และปัจจนียานุโลม [4] แสดงให้เห็นว่าในการพิมพ์พระไตรปิฎกคราวนั้นยังขาดการแปลและพิมพ์นิบาตขาดก

ต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริให้มีการแปลนิบาตขาดกเป็นคัมภีร์หนึ่งใน พระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย และจัดอยู่ในนวัคคัสถุศาสน์ที่หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า 9 อย่าง ที่ประกอบไปด้วย สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภุตธรรม เวทัลละ และยังมีหมายถึงคัมภีร์อรรถกถาขาดกอีกด้วย นอกจากนี้ยังขาดกในแง่ที่เป็นวรรณคดีศาสนา คือนิทานที่แสดงเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ นิบาตขาดก มีจำนวน 547 เรื่อง เนื้อเรื่องในขาดกเรื่องต่าง ๆ เป็นการแสดงให้เห็นการบำเพ็ญ “บารมี” ของพระโพธิสัตว์ในบทบาทต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีแปลและเผยแพร่นิบาตขาดกมิได้เป็นแต่เพียงการแปลพระไตรปิฎกให้ครบ 40 เล่มครบชุดต่อเนื่องจากคราวที่ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกพระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม หรือเป็นการทำนุบำรุงสืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่การพิมพ์และเผยแพร่นิบาตขาดกยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการแปลและรวบรวม เรื่องนิบาตขาดกเป็นพากย์ไทย เพื่อใช้เป็นหนังสืองานศพแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระราชบิดาในพระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์ สุนทรศักดิ์กุลยวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าถ้าแจกเป็นหนังสืออื่น ๆ เช่นหนังสือสวดมนต์ก็จะไม่ค่อยเกิดประโยชน์ ตั้งแต่รับหนังสือแจกมาแล้ว

ไม่ได้อ่านเลย เพราะเป็นเรื่องแห้งไม่ชอบอ่าน และได้ความเห็นด้วยว่า ถ้าเป็นนิทาน ค่อยยังชั่ว [9] จึงเห็นควรจะตีพิมพ์นิบาตชาดก แต่จะแปลเสียใหม่ให้พอจูนเนื้อความและ เป็นสำนวนที่อ่านเข้าใจได้ง่าย [9] โดยพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นผู้อำนวยการในการจัดพิมพ์ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการทำงานที่ต่อเนื่องจากการพิมพ์พระไตรปิฎกที่ในคราวนั้น (พ.ศ.2436) ยังไม่ได้แปลและ พิมพ์ในส่วนที่เป็นคัมภีร์ชาดก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเกี่ยวกับการแปลและ พิมพ์นิบาตชาดกว่า ในพระราชปรารภว่า

นิทานที่รวบรวมร้อยกรองไว้ในคัมภีร์เหล่านี้ ท่านผู้เรียบเรียงทั้งหลาย ได้ตั้งความอุตสาหะเป็นอันมากนับว่าเป็นหนังสือนิทานตู้ใหญ่อันหนึ่งซึ่งเป็น หนังสือโบราณแท้ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายถึงว่าเป็นคนต่างประเทศที่ไม่ได้นับถือ พุทธศาสนา ย่อมนับถือว่าเป็นสมบัติอันใหญ่ของนักปราชญ์ชอบรำเรียนได้ แปลลงเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา...หนังสือทั้งหลายนี้ได้มีอยู่ใน ประเทศเราช้านานจำเดิมแต่ถือพระพุทธรูปศาสนา แต่หาผู้ใดซึ่งจะได้ความ อุตสาหะแปลลงเป็นภาษาของเราเป็นหมวดหมู่ไม่ ได้ใช้อยู่บางเรื่องสำหรับ เทศนาบ้าง สำหรับอ้างถึงบ้าง แปลแต่แต่เฉพาะเรื่องบ้าง ตามความพอใจ และต้องการ ถ้าหนังสือเช่นนี้มีได้ในเมืองไทยทั้งหมด ก็นับว่าเป็นเครื่อง อลังการใหญ่ในหนังสือแลภาษาของเรา [11]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าเรื่องนิบาตชาดกเป็นเรื่อง นิทานที่สมควรได้รับการแปลเผยแพร่เพราะเป็นเรื่องนิทานที่แม้แต่ชาวตะวันตกที่ไม่ได้ นับถือพุทธศาสนาก็ได้ให้ความสนใจศึกษาและได้มีการแปลเป็นภาษาของชาติตน ดังนั้น ชาติไทยที่นับถือพระพุทธรูปศาสนามาช้านานก็ควรถึงคราวที่จะได้มีการแปลเรื่องชาดกจาก คัมภีร์ทางพุทธศาสนาโดยตรงเป็นภาษาไทยและทรงเห็นว่าการแปลและพิมพ์เผยแพร่ นิบาตชาดกพากย์ไทยนี้เป็นสิ่งที่เป็นการบำรุงกิจการหนังสือไทย แสดงให้เห็นความเจริญ ของการแต่งหนังสือของชาติไทย ทั้งนี้จะเห็นถึงอิทธิพลของวงการการศึกษาและวง วรรณคดีตะวันตกที่มีต่อการนำวรรณคดีชาติอื่น ๆ มาแปลเป็นพากย์ไทย

เมื่อพิจารณาจากพระราชหัตถเลขาที่มีไปมาระหว่างพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงปรึกษากัน เรื่องการจัดพิมพ์หนังสือนิบาตชาดกนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้งสองพระองค์ทรงปรึกษากันถึงเรื่อง การจัดพิมพ์ว่าจะเลือกพิมพ์เรื่องใด โดยในที่สุดก็มีพระราชประสงค์ที่จะจัดพิมพ์เรื่องชาดก

ทั้งหมดเรียงตามลำดับไป และมีวิธีการเรียบเรียงเรื่องตามสำนวนภาษาร่วมสมัยในยุคสมัยนั้น มิใช่การแปลตรงตัวตามต้นฉบับ [11] เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย ในการแปลครั้งนี้ทรงอ้างอิงจากหนังสือภาษาอังกฤษฉบับของโปรเฟสเซอร์ไรสเดวิส (Thomas William Rhys Davids) [11] ซึ่งมีทั้งที่เป็นชุดอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน และฉบับแปลอังกฤษที่มีชื่อว่า The Jataka or Stories of the Buddha's Former Births (พ.ศ. 2438-2456) [10]

ในขั้นต้นได้พิมพ์เผยแพร่เอกนิบาต จำนวน 30 เรื่อง คณะแปลและเรียบเรียงได้แก่ เรื่องที่ 1-10 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เรื่องที่ 11-15 สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พระพิมลธรรม), เรื่องที่ 16-20 สมเด็จพระวันรัต (พระธรรมวโรดม), เรื่องที่ 20-25 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดริชิตร์, เรื่องที่ 26-30 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ซึ่งเป็นเดียวกันกับคณะกรรมการสัมปาทิกสภาในการแปลพระไตรปิฎก

ดังนั้น ความสำคัญประการหนึ่งของการแปลและพิมพ์นิบาตชาดกฉบับพากย์ไทย นอกจากการทำให้คนไทยได้อ่านวรรณคดีชาดกที่แปลโดยตรงจากพระไตรปิฎกก็คือการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวย่อมต้องทรงเห็นว่าประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้น จึงต้องมีวรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทยเพื่อแสดงให้เห็นความเจริญและรากเหง้าของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศตะวันตกได้มีการแปลชาดกเป็นภาษาอังกฤษแล้วประเทศไทยที่เป็นชาติที่นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ จึงสมควรต้องมีเรื่องชาดกเป็นพากย์ไทยที่สมบูรณ์และถูกต้องตามพระไตรปิฎก เป็นการแสดงและยืนยันให้เห็นความเจริญดั้งเดิมทั้งทางอารยธรรม วัฒนธรรมและศาสนาที่มีมาอย่างยาวนาน อีกทั้งการที่พระองค์ทรงใช้แนวทางการพิมพ์เผยแพร่คัมภีร์พุทธศาสนาตามแบบอย่างของรัสเซีย เดวิดส์ ซึ่งเป็นวิธีการเรียบเรียงอธิบายเรื่องราวความรู้ด้วยกระบวนการแบบตะวันตก ที่เป็นการนำเสนอความรู้ที่สอดคล้องกับโลกความเป็นจริงที่มีเหตุผล น่าจะเป็นการผ산ความคิดเรื่องความเป็นชาติที่มีอารยธรรมที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติกับความเจริญแบบตะวันตกเข้าด้วยกัน การแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดกจึงเป็นการแสดงเผยแพร่ศาสนาพุทธซึ่งเป็นหลักสำคัญอันดงามของชาติให้นานาชาติได้รู้จักโดยนำเสนอในรูปแบบและการเรียบเรียงแบบสมัยใหม่ ความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การที่พระองค์ทรงส่งเสริมให้มีการแต่ง การแปล และการพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดกฉบับพากย์ไทยเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้วงการหนังสือไทยแต่งและแปลหนังสือให้มีความถูกต้อง ดังจะเห็นจากวิธีการและขั้นตอนในการแปลนิบาตชาดกที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งการเลือกและผลิตหนังสือที่ดีเพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้างเช่นนี้จึงเป็นการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชน

2. การให้ความรู้ประชาชน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชปรารภในการแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดก ว่า ถือว่าเป็นการอุดหนุนกิจการหอพระสมุดและเพิ่มพูนจำนวนหนังสือภาษาไทย เพื่อให้ผู้ที่รักในการอ่านการเรียนรู้ได้มีหนังสืออ่านเพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังความว่า

ข้าพเจ้าจึงได้ตกลงใจเริ่มสร้างหนังสือขึ้นไว้ เมื่อสืบไปภายหน้าความต้องการเครื่องประดับภาษาของเรามากขึ้น คงจะมีเวลาซึ่งข้าพเจ้าหรือผู้หนึ่งผู้ใดจะได้ทำต่อไปนว่าเป็นทรัพย์สำหรับหอพระสมุดของภาษาเราในภายหน้า ข้าพเจ้าหวังใจว่า ท่านทั้งปวงซึ่งเป็นผู้รักการอ่านเรียน คงจะเห็นชอบและพอใจในความคิดของข้าพเจ้านี้ [11]

นอกจากจะแปลและพิมพ์เผยแพร่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์คำนำ เป็นพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดกเพื่อเป็นการวิจารณ์การอ่านและการฟังชาดกของคนไทยในยุคนั้น โดยพระองค์ได้จำแนกลักษณะของกลุ่มผู้อ่านชาดกเป็น 3 ประเภท ประเภทแรก คือผู้อ่านที่ให้ความสนใจเฉพาะความเพลิดเพลินจากการอ่านนิทานโดยไม่สนใจธรรมหรือสุภาษิตในชาดกนั้น ประเภทที่สอง คือผู้อ่านที่มุ่งหวังจะได้ข้อธรรมที่ชัดเจนจากการอ่านซึ่งเห็นว่าเรื่องชาดกไม่ค่อยปรากฏหลักธรรมใด ๆ ไม่คุ้มค่าที่ต้องอ่าน และประเภทที่สาม คือผู้อ่านที่มุ่งวิจารณ์ว่าเรื่องชาดกเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าไว้จริงหรือไม่ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องแต่งขึ้นไม่มีหลักฐานว่าเป็นเรื่องจริง ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าบุคคลเหล่านี้ เป็นผู้อ่านที่ตั้งวงความพิจารณาคับแคบ [5]

การจำแนกผู้อ่านออกเป็น 3 กลุ่มเช่นนี้แสดงให้เห็นความสั่นคลอนความเชื่อในเรื่องชาดกว่าเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแนะนำให้อ่านเรื่องชาดก “ขอชักนำให้พิจารณาในเรื่องหนังสือชาดกนี้โดยความเห็นที่เป็นวงกว้าง” [5]

เป็นคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่องชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้งวงกว้าง ๆ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบกันมาตั้งแต่ 2500 ปีขึ้นไปหา 3000 ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน [5]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า เรื่องชาตกส่วนมากเป็นเรื่องนิทานที่เกิดขึ้นมาก่อนพุทธกาล ได้มีการรวบรวมเรียบเรียงภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 1000 ปี และได้มีการเติมเรื่องปรารภข้างต้นและเรื่องประชุมชาตกในตอนท้ายเข้ามา โดยเป็นชุดนิทานที่ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนาเท่านั้น ในหมู่ชนชาติอื่นภาษาอื่นนอกพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏเหมือนกัน เช่น อาหรับ เปอร์เซีย [5] โดยพระองค์ทรงยกตัวอย่างนิทานอิสปเปรียบเทียบให้เห็นว่ามีเรื่องราวที่ตรงกัน ดังนั้นการพิจารณาแบบตั้งวงกว้าง จึงหมายถึงการอ่านเรื่องโดยให้พิจารณาว่าเรื่องราวชาตกคือเรื่องนิทานที่พระพุทธเจ้ายกตัวอย่างประกอบคำสั่งสอนพระสงฆ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน สิ่งที่ควรพิจารณาจากเรื่องชาตกคือ ข้อคิดสุภาษิตที่ได้จากการอ่านเรื่องทั้งหมด

เราควรจะถามตัวเองอีกทีหนึ่งว่า ที่เขาแต่งไว้นี้เพื่อจะให้อ่านเล่นเลว ๆ เหมือนเรื่องวงส์ ๆ จักร ๆ หรือเขามีความประสงค์อย่างไร เราจะตอบตัวเราได้ทันทีว่าเขาแต่งขึ้นไว้เพื่อจะกล่าวสุภาษิต เพราะเขาตั้งใจความสุภาษิตลงไว้ข้างท้ายทุก ๆ เรื่อง ๆ เช่นนี้ฉันใด นิทานที่มาในพระพุทธศาสนา ก็มักจะเปนนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียนขอให้สังเกตดูในนิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้านี้ คงมีธรรมหรือสุภาษิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าได้สั่งสอนจริงไม่มากนัก [5]

ในพระบรมราชาธิบายนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำให้เห็นคุณค่าของเรื่องชาตกนั้นอยู่ที่ข้อธรรมหรือข้อสุภาษิตที่ได้จากการอ่านชาตกเรื่องนั้น ๆ มิได้อยู่ที่ตัวเรื่องที่เกิดขึ้นจริงหรือไม่ หรือเป็นเรื่องการกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงกลวิธีในการเล่าเรื่องนิทานชุดนี้เท่านั้น ไม่ควรให้ความสำคัญมากนัก การอ่านเช่นนี้จึงจะเกิดประโยชน์แก่ตัวผู้อ่าน

เมื่อพิจารณาความจากพระบรมราชาธิบายจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้พิจารณาว่า ชาตก คือนิทานโบราณก่อนพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าใช้ยกเป็นตัวอย่างประกอบคำสั่งสอน (เรื่องนิทานแบบนี้ก็ไม่ได้มีเฉพาะพุทธศาสนาเท่านั้น มีปรากฏในชาติอื่น ๆ เช่นกัน) และได้เล่าต่อ ๆ สืบทอดกันมาตามความทรงจำ ต่อมาได้มีการรวบรวมเป็นคัมภีร์และได้มีการเติมเรื่องราวเพิ่มเติม รวมถึงส่วนที่เป็นปรารภข้างต้นและประชุมชาตกข้างปลายให้เหมือนกันทุกเรื่องเพื่อรวบรวมให้เป็นชุดชาตกจึงเป็นวิธีการแสดงธรรมวิธีหนึ่ง (นวัคส์ตฤสสาณะ) ของพระพุทธเจ้า คือใช้นิทานเป็นตัวอย่างสาธกเพื่อแสดงธรรม

อีกประการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้พิจารณาว่า ชาติตก คือ แหล่งข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของคนในสมัยโบราณ ดังนั้นให้อ่านโดยพิจารณาว่าเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นความคิดและแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสมัยโบราณนั้น ๆ

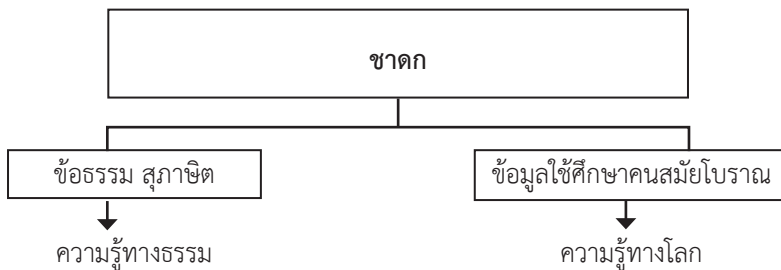
ธรรมดาผู้ที่มีความพอใจในความรู้อาษาหนังสือเรื่องทั่วไปในโลก ย่อมถือว่า หนังสือที่เขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้ เป็นหนังสือสำคัญที่จะแสดงให้เห็นความประพฤติความเป็นอยู่และประเพณีของประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็น อย่างไรเป็นอุปการะแก่การที่จะแต่งเรื่องตำนานทั้งปวง โดยทางเทียบเคียงให้ รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้น ๆ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภ ซึ่งเรารู้ว่า พระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาติตกได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อจะให้เห็นเหตุผล ประกอบท้องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริง ซึ่งปะปนไป อยู่ในเวลาซึ่งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่เป็นเครื่องอุปการะใหญ่ซึ่งจะรู้ เรื่องราวของประเทศแลประชุมชนอันอยู่ในประเทศนั้น [5]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้พิจารณาชาติตกในฐานะ ชุดนิทานที่เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชนโบราณ (อินเดีย) ที่สามารถ นำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ที่กว้างขวางเกี่ยวกับคนในประเทศนั้น ๆ

จากพระบรมราชาธิบาย จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง เปลี่ยนแปลงสถานะหรือนิยามเรื่องราวชาติตกใหม่ [12] สถานะของชาติตกจากคัมภีร์ฉบับ หนึ่งที่แสดงเรื่องราวในอดีตกาลของพระพุทธเจ้าตามทัศนะดั้งเดิม (Orthodox) มาเป็น เรื่องราวประเภทนิทานเปรียบเทียบที่มีการสั่งสอนทางศีลธรรม (Religion parables) ที่นักปราชญ์ต่างก็ให้ความสนใจศึกษาในฐานะนิทานโบราณ (Folktales) ที่บรรจุข้อมูล เกี่ยวกับคนโบราณในประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ [12]

กล่าวคือ สถานะของนิบาตชาดกในการแปลครั้งนี้ไม่เท่ากับการชุดคัมภีร์หนึ่งในพระไตรปิฎกที่ได้พิมพ์เผยแพร่มาก่อนหน้านี้ที่อยู่ในสถานะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์หรือหัวใจของพุทธศาสนา แต่ชาดกอยู่ในสถานะของชุดนิทานกลุ่มหนึ่งที่ใช้แสดงประกอบบคติธรรม ดังนั้นเรื่องราวจึงอาจมีเรื่องที่เหนือจริง ซึ่งไม่ใช่ประเด็นที่สำคัญควรเอาใจใส่ อีกทั้งเป็นการแสดงหน้าที่และคุณค่าของชาดกที่ชัดเจน คือ เป็นชุดนิทานที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของชาดก เช่นนี้ เป็นการแสดงหน้าที่และคุณค่าของชาดกที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น นั่นคือ เรื่องราวชาดก คือเรื่องราวที่ไม่ใช่นิทานที่แสดงพระชาติที่แล้วของพระพุทธเจ้า ไม่ควรเป็นการอ่านเพื่อค้นหาความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ซึ่งทำให้เกิดข้อกังขาต่อพุทธศาสนาและไม่เกิดประโยชน์อันใด แต่พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าชาดกในฐานะที่เป็นหนังสือชุดให้ความรู้เกี่ยวกับความคิดของคนในอดีตแก่ผู้อ่าน และแนะนำวิธีการอ่านว่าอ่านอย่างไรจึงจะได้ความรู้และกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ในแบบสมัยใหม่ที่มิแต่มีผลสอดคล้องไปกับโลกทัศน์การทำความเข้าใจความรู้ความจริงของตะวันตก

ทั้งนี้ เนื้อความในพระบรมราชาธิบายนี้ แพทริก จอร์ได้ศึกษาเปรียบเทียบแล้วเห็นว่า บทนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับอิทธิพลมาจากผลงานของโธมัส วิลเลียม รีส เดวิดส์ อย่างเห็นได้ชัด [7] จากในหนังสือที่ชื่อว่า เรื่อง Buddhist Birth Stories (1880) และ Buddhist India (1903) โดยชี้ให้เห็นว่า นักวิชาการตะวันตกในช่วงสมัยนั้นได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องนิทานของชาติต่าง ๆ เช่น อาหรับ อินเดีย อียิปต์ ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และก็ได้พิจารณาเรื่องชาดกในฐานะที่เป็นนิทานและศึกษาในแนวทางของคติชน โดยมองว่าชาดกเป็นเรื่องราวที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์และข้อมูลเกี่ยวกับคนอินเดียโบราณ [12]

เมื่อพิจารณาความในตอนท้ายของพระบรมราชาธิบาย ก็จะเห็นว่าสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาของนักวิชาการตะวันตก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นว่าการอ่านหนังสือหรือเรื่องราวนิทานโบราณของชาติอื่น ๆ นั้นทรงเห็นว่าเป็นแสวงหาความรู้อย่างหนึ่ง

ธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความรู้วิชาหนังสือเรื่องทั่วไปในโลกย่อมถือว่าหนังสือที่เขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้ เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้เห็นความประพฤติความเป็นอยู่และประเพณีของประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไร [5]

ทั้งนี้จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวทางการพิจารณานิบาตชาดกเป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกพระองค์ทรงพิจารณาชาดกในแนวทางตามความศรัทธาของพุทธศาสนาคือชาดกยังเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้นำมาเล่าประกอบคำสั่งสอนมาตั้งแต่พุทธกาล ซึ่งจะเห็นว่า พระองค์มิได้ทรงกล่าวถึงในด้านของการเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า แต่ก็ได้ปฏิเสธโดยสิ้นเชิงถึงความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดของพระพุทธเจ้า (ความเชื่อเช่นนี้ก็มิอยู่ในลัทธิความเชื่ออื่น ๆ เช่นกัน) เพียงแต่ชี้ว่าเป็นการเล่าเรื่องแบบชุดนิทาน ประเด็นสำคัญของชาดกอยู่ที่ธรรมะหรือสภาวะที่ดีจากเรื่อง และแนวทางที่สอง พระองค์ทรงพิจารณาชาดกในแนวทางที่ก่อให้เกิดสติปัญญา ซึ่งเป็นแนวทางการพิจารณาที่สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาชาดกของนักวิชาการตะวันตกในสมัยนั้น

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้คนไทยพิจารณาเรื่องชาดกไปในแนวทางเดียวกับที่นักวิชาการตะวันตกมุ่งพิจารณาซึ่งเป็นแนวทางที่มีลักษณะของความเป็นศาสตร์ ทำให้เรื่องราวชาดกไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวอิริยาบถเหนือจริงอย่างที่ทรงเห็นว่ามีความบังกลุ่มพิจารณาแบบนั้น แต่มีความเชื่อมโยงกับกลุ่มชนมากขึ้น มีคุณค่าที่ชัดเจน คือเป็นเรื่องราวที่นักปราชญ์ใช้สั่งสอนมาตั้งแต่อดีต และก็ยังสามารถนำมาใช้ได้ในยุคปัจจุบัน ตลอดจนนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของคนในสมัยโบราณได้ ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ในช่วงสมัยใหม่ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงสถานะของชาดกจากคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา มาเป็นกลุ่มนิทานประเภทหนึ่งนั้น ดูเหมือนจะเป็นการลดระดับความศักดิ์สิทธิ์ของชาดก แต่ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงนี้ก็กลับเป็นการอธิบายถึงคุณค่าของชาดกให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นการตอบโจทย์ความสับสนคลอนทางความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของชาดกได้อย่างตรงที่สุด

นอกจากนั้นการที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการแปลและการอ่านนิบาตชาดกก็น่าจะเป็นเพราะชาดกเป็นเรื่องราวที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เพราะเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า รวมถึงเป็นที่มาของวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่คนไทยควรจะได้อ่านเรื่องราวชาดกที่แปลมาจากพระไตรปิฎกโดยตรงและควรจะรู้ที่มา ลักษณะเรื่องและวิธีการอ่านชาดกที่ถูกต้องเพื่อให้ได้รับประโยชน์คือได้ความรู้และปัญญาซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญสำหรับประชาชนในชาติ

บทสรุป

ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการแปลและแต่งนิบาตชาดกเป็นพากย์ไทยก็เพื่อแสดงให้เห็นความเจริญของวงการหนังสือไทย ถึงแม้ว่าเรื่องประเภทชาดกบางเรื่องจะนำมาแต่งเป็นวรรณคดีหรือเป็นนิทานที่ได้มีการเล่าเรื่องอย่างแพร่หลายในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลานานแล้วก็ตาม แต่พระองค์ทรงให้แปลจากคัมภีร์ในพุทธศาสนาโดยตรง และมีการแปลตามลำดับเรื่องมิได้เลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นที่นิยมมาแปลแต่งเท่านั้น จึงนับได้ว่าเป็นการแสดงนิบาตชาดกฉบับภาษาไทยเป็นฉบับแรก เป็นการแสดงให้เห็นนาชาติเห็นถึงอารยธรรม ศิลธรรม และจริยธรรมของคนไทยในฐานะที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนา เพื่อยืนยันรากฐานทางจิตใจที่ดีงามของคนไทย และจากการปรับเปลี่ยนสถานะของชาดกก็ทำให้กลุ่มงานชาดกทำให้คุณค่าของชาดกมีความชัดเจนและมีลักษณะเป็นสากลมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็คือการพิจารณาในวงกว้างตามที่ได้ทรงกล่าวไว้นั่นเอง เป็นการแนะนำให้มองชาดกให้กว้างออกไปจากการค้นหาความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาหรือการพิจารณาว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าจริง ๆ หรือไม่ แต่ให้พิจารณาชาดกในฐานะกลุ่มนิทานที่แสดงให้เห็นความคิดของคนในอดีต ถึงแม้ว่าในช่วงรัชสมัยของพระองค์จะมีได้มีการพิมพ์นิบาตชาดกได้ครบทุกเรื่อง แต่เมื่อภายหลัง พ.ศ.2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ก็ได้มีการแปลและพิมพ์นิบาตชาดกต่อจนครบทุกเรื่องในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า การพิมพ์และเผยแพร่นิบาตชาดกเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับชาติ ประการแรกคือ เป็นการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ เมื่อประเทศตะวันตกได้มีการแปลชาดกเป็นภาษาอังกฤษแล้วประเทศไทยที่เป็นชาติที่นับถือศาสนาพุทธแท้ ๆ จึงสมควรต้องมีเรื่องชาดกเป็นพากย์ไทยที่สมบูรณ์และถูกต้อง ประการที่สอง เป็นการแสดงให้เห็นความเจริญของวงการหนังสือไทย ถึงแม้ว่าเรื่องประเภทชาดกบางเรื่องจะนำมาแต่งเป็นวรรณคดีหรือเป็นนิทานที่ได้มีการเล่าเรื่องอย่างแพร่หลายในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลานานแล้วก็ตาม แต่พระองค์ทรงให้แปลจากคัมภีร์ในพุทธศาสนาโดยตรง และมีการแปล

ตามลำดับเรื่องมิได้เลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นที่นิยมมาแปลเท่านั้น โดยมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นเป็นเรื่องชุดชาดกที่มีในคัมภีร์ของพุทธศาสนา การนิยามชาดกใหม่ ทำให้ชาดกเป็นแหล่งความรู้ ทั้งทางธรรม (ตามขนบเดิม) และทางโลก ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องไปกับกระแสความสนใจศึกษาชาวตะวันออกของชาวตะวันตก ทำให้มีการรับรู้และเข้าใจเรื่องชาดกของคนไทยมีลักษณะเป็นสากลมากยิ่งขึ้น ประการที่สาม เป็นการแสดงให้เห็นความมั่นคงของศาสนาพุทธในชาติไทย โดยเป็นการแสดงให้เห็นนาชาติเห็นถึงอารยธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมของคนไทยในฐานะที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เพื่อยืนยันรากฐานทางจิตใจที่ดำรงของคนไทย และประการสุดท้าย เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือเป็นการแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชาที่ธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไปในชาติ

เอกสารอ้างอิง

- [1] Smith, A, D. (2000). “Theories of Nationalism: Alternative Models of Nation Formation”, **Asian Nationalism**. London: Routledge.
- [2] อัญชลี ภู่มะกา. (2553). พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [3] ปิยนาด บุนนาค. (2539). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516). กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2512). ตำนานหอพระสมุด. พระนคร: อักษรเจริญทัศน์.
- [5] ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2515). มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร. กรุงเทพฯ: สยาม.
- [6] Patrick Jory. (2549). “สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ”, แปลเก็บความโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ. **วารสารภาษาและหนังสือ ฉบับวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์**. 37, 1.
- [7] ศิลปากร, กรม. (2543). หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. ราชบุรี: กรมศิลปากร.
- [8] Andreas Sturm. (2006). **The King’s nation: A study of the mergece and development of nation and nationalism in Thailand**. Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London.
- [9] ปฐม ตาคะนันท์. (2551). **คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- [10] (2548). **112 ปี จุลจอมเกล้าบรมธรรมมิกมหาราช ร.ศ.112 พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ชุดแรกของโลก: เทคโนโลยีธรรมสู่โลกโดยคนไทย**. กรุงเทพฯ: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองทุนสนทนารธรรมนาสุชา ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหา สังฆปริณายก.
- [11] (2540). **นิบาตชาติ เล่ม 10 ภาคผนวก**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- [12] Patrick Jory. (2002). “Thai and western Buddhist Scholarship in the Age of Colonialism: King Chulalongkorn Redefines the Jatakas”, **Journal of Asian Studies**. 61, 3 August.